

sında Ebû Ubeyd Kāsım b. Sellâm, İbn Sa'd, Ebû Hâtım es-Sicistânî, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtım er-Râzî, Tirmizî ve Ebû'l-Aynâ gibi tanınmış âlim ve muhaddisler bulunmaktadır. İmam Şâfiî'nin dostu olan Ebû Zeyd, İmam Ebû Hanîfe ile de görüşmüş ve onun takdirini kazanmıştır.

İlme olan düşkünlüğü sebebiyle, Basra okuluna mensup olmasına rağmen geleneğin aksine Kûfeli Mufaddal ed-Dabbî'den ders almış ve ondan rivayette bulunmuştur. Halife Mehdi tanınmış âlimleri Bağdat'a çağırıldığı zaman Ebû Zeyd'i de davet etmiştir.

Çağdaşları olan Halef el-Ahmer, Ebû Ubeyde ve Asmaî'nin onu otorite olarak kabul etmeleri ve Sibeveyhi gibi bir âlimin ondan duyduklarını, "Sikadan duy-dum" diyerek rivayet etmesi Ebû Zeyd'in büyük bir dilci olduğunu göstermektedir. Müberred onun nahiv bilgisinin Halil b. Ahmed, Sibeveyhi ve Yûnus b. Habîb kadar olmamakla beraber lugat sahasında Yûnus derecesinde, nahivde Asmaî ve Ebû Ubeyde'den daha fazla bilgi sahibi olduğunu söyler. Câhiz, Ebû Ubeyd'in hata (lahn) yapmayan iki kişiden biri olduğunu kaydeder (*el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 221).

Ebû Zeyd el-Ensârî Basra'da vefat etti. Çağdaşları onun iffetli ve dindar olduğunu özellikle belirtmektedir. Kaderiyye taraftarı olduğuna dair iddiayı Ebû Hâtım er-Râzî reddetmiştir (bk. Yâkût, XI, 214). Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin sünenlerinde birer rivayeti yer alan Ebû Zeyd hakkında Yahyâ b. Maîn ile Ebû Hâtım er-Râzî *sadûk** tabirini kullanmışlardır.

Eserleri. Başta dil ve edebiyat olmak üzere astronomi, meteoroloji ve botanik gibi çeşitli alanlarda otuzu aşkın eser telif ettiği kaydedilen Ebû Zeyd'in, çok azı zamanımıza kadar gelmiş olan eserlerinden dille ilgili olanları şevâhid yönünden çağdaşlarının eserlerine göre daha zengindir. Yayımlanan başlıca eserleri şunlardır: 1. *Kitâbü'n-Nevâdir (en-Nevâdir fi'l-luğa)*. Ebû Zeyd bu eserinde, Mufaddal ed-Dabbî'den öğrendiği nâdir şiirlerle bizzat bedevîlerden duyduğu bazı nâdir recezleri ve garib tabirleri toplamıştır. Ahfeş el-Asgar ve Ebû Hâtım es-Sicistânî tarafından yapılan lugat açıklamalarıyla günümüze kadar gelen eseri ilk defa Saîd eş-Şertûnî (Beirut 1894, Âtîf Efendi Kütüphanesi'ndeki [nr. 2777 / I] nüshadan ilâvelerin eklendiği tıpkıbasımı Beirut 1387/1967), daha sonra da Ebû Zeyd el-Ensârî ve bu eseri hakkında bir

çalışması (bk. bibl.) bulunan Muhammed Abdülkâdir Ahmed yayımlamıştır (Beirut 1981). 2. *Kitâbü'l-Mağar*. Yağmur hakkındaki Arap atasözleri ve tabirlerini ihtiva eden eser, R. Gottheil (*JAOS*, XVI [1895], s. 288-312) ve Luviş Şeyho tarafından (Beirut 1905 ve *el-Bulğa fi şüzûri'l-luğa* adlı eser içinde [s. 100-106] Beirut 1908) neşredilmiştir. 3. *Kitâbü'l-Libe³ ve'l-leben*. Ağz (yeni doğurmuş hayvanın ilk sütü) ve sütle ilgili kelime ve tabirleri ihtiva eden bu eseri de yine L. Şeyho *el-Bulğa fi şüzûri'l-luğa* içinde yayımlamıştır (s. 142-145). 4. *Kitâbü'l-Hemz*. L. Şeyho tarafından neşredilmiştir (Beirut 1911). 5. *Kitâbü'n-Nebât*. S. Nagelberg tarafından yayımlanmıştır (N. L. Kirchheim 1909). 6. *Kitâbü'l-Emsâil*. Bu eserden yapılmış bir seçmeyi, Halil el-Atıyye Râgıb Paşa Kütüphanesi'ndeki (nr. 1476) nüshayı esas alarak neşretmiştir (*el-Mevrid*, XV [Bağdad 1986], sy. II, s. 77-79; diğer eserleri için bk. Sezgin, VIII, 77-79).

İbrâhim Yûsuf es-Seyyid tarafından *Ebû Zeyd el-Ensârî ve eşerühü fi dirâsâti'l-luğa* adıyla ilmî bir çalışma yapılmıştır (Riyad 1400/1980).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 221; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 237; Sîrâfî, *Ahbabü'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn* (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî — Muhammed Abdülmün'im Hafâcî), Kahire 1955, s. 41-45; *Tehzîbü'l-luğa*, I, 12-13; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1984, s. 165-166; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 60; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 373; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 77-80; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 370-372; İbnü'l-Enbârî, *Nüzheti'l-elibbâ³* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 125-129; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba³*, XI, 212-217; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 30-35; Nevevî, *Tehzîb*, II, 235-236; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamid), III, 378-380; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ³*, IX, 494-496; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 126-127; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VII, 8-9; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 200-202; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 269-270; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 4-5; Sü-yûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 582-583; a.mlf., *el-Müzhir*, II, 42; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 186-187; *Keşfü'z-zunûn*, I, 265, 723; II, 1114, 1203, 1383, 1409, 1447, 1450, 1451, 1454, 1459, 1465, 1466, 1471, 1703; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, IV, 48-50; Serkîs, *Mu'cem*, I, 312; Brockelmann, *GAL*, I, 103-104; *Suppl.*, I, 162-163; a.mlf., "Ebû Zeyd", *IA*, IV, 61-62; a.mlf., "Abû Zayd al-Anşârî", *EI²* (İng.), I, 167; *İzâhu'l-meknûn*, II, 221, 262, 277, 284, 286, 305, 316, 318, 322, 325, 332, 333, 339, 341, 344, 348, 351; Sezgin, *GAS*, IV, 332-333; VII, 344; VIII, 76-80; C. Zeydân, *Âdâb*, I, 408; M. Abdülkâdir Ahmed, *Ebû Zeyd el-Ensârî ve Nevâdirü'l-luğa*, Kahire 1980; Ahmed Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beirut 1407/1987, s. 57, ayrıca bk. İndeks.

HÜSEYİN ELMALI

EBÛ ZEYD el-KUREŞİ

(أبو زيد القرشي)

(IV./X. yüzyıl [?])

İbn Ebû'l-Hattâb diye de anılan ve Cemheretü eş'âri'l-Arab adlı eseriyile tanınan edip
(bk. CEMHERETÜ EŞ'ÂRİ'L-ARAB).

EBÛ ZEYD es-SEÂLİBİ

(bk. SEÂLİBİ, Ebû Zeyd).

EBÛ ZEYD es-SİRÂFİ

(أبو زيد السيرافي)

(IV./X. yüzyıl)

Süleyman et-Tâcir'in Çin ve Hindistan'la ilgili seyahat hatıralarını, diğer müslüman seyyahların gezi notlarından faydalanarak tamamlayan seyyah
(bk. AHBÂRÜ'S-SİN ve'l-HİND).

EBÛ ZEYYÂN

(أبو زيّان)

Merînilerden beş hükümdarın künyesi
(bk. MERİNİLER).

EBÛ ZÜBEYD et-TÂİ

(أبو زيد الطائي)

Ebû Zübeyd Harmele b. Münzir b. Ma'dikerib et-Tâî (ö. 62/681-82 [?])

Hem Câhiliye hem de İslâm döneminde yaşayan Arap şairi.

Hîre Meliki Nu'mân b. Hayye'nin soyundan gelmektedir. Hz. Ömer, bu özelliği dolayısıyla mensup olduğu Tay kabilesi arasında saygınlığı bulunan Ebû Zübeyd'i, hristiyan oluşuna bakmadan kabilesinin vergilerini toplamakla görevlendirmiştir. Câhiliye döneminde çeşitli devlet adamlarını, özellikle Acem şahlarını sık sık ziyaret etmesi ve onların hayat hikâyelerini iyi bilmesi sebebiyle Hz. Osman da kendisine değer verir ve meclisinde bulunmasını isterdi. Ebû Zübeyd, Hz. Osman'ın Kûfe valisi ve anne bir kardeşi olan Velîd b. Ukbe ile dostluk kurmuş ve bir süre onun yanında kalmıştır. Ebû Zübeyd'in Velîd'in nedimi olduğu, birlikte içki içtikleri ve bu yüzden Velîd'in görevinden azledildiği söylenmektedir.

Eski kaynakların çoğu Ebü Zübeyd'in hıristiyan olarak öldüğünü kaydetmekte, fakat Taberî, Hz. Osman devrinde Velîd b. Ukbe'nin yanında İslâmiyet'i kabul ettiğini ve iyi bir müslüman olduğunu belirtmektedir (*Târîh*, IV, 273). Ayrıca Nûrî Hammûdî el-Kaysî, Ebü Zübeyd'in bazı kasidelerinde samimi bir müslüman ve İslâm'ın savunucusu olarak görüldüğünü, diğer hıristiyan şairlerin aksine onun şiirlerinde hıristiyanlığı destekleyecek unsurların bulunmadığını söyler (*Şu'arâ'ü İslâmiyyûn*, s. 567-568).

150 yıl yaşadığı rivayet edilen (Yâkût, X, 191) Ebü Zübeyd, 62 (681-82) yılı civarında Kûfe'de veya Rakka'da ölmüştür.

Ebü Zübeyd'in methiye, mersiye, hicviye, hamâse vb. türlerde şiirleri vardır. Câhiliye devrinde Münzirîler'le Gassânîler'e methiyeler yazmış, dostu Velîd b. Ukbe'yi şiirlerinde övmüştür. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin ölümleri üzerine de mersiyeler söylemiştir. Şiirlerinin büyük çoğunluğu aslan tasvirine dairdir. Ebü Zübeyd'in şiirlerinin en önemli özelliği, uzun süre Câhiliye döneminde yaşamış olmasına rağmen eskileri taklide yönelmesidir. Ayrıca maddî kazanç kaygısıyla şiir söylememiştir. Şiirlerinin dilciler tarafından çeşitli konularda delil olarak kabul edilmesi Ebü Zübeyd'in önemli bir şair olduğunu göstermektedir. İbn Selâm el-Cumahî onu İslâmî dönem şairlerinin beşinci tabakasında zikreder.

Luvîs Seyho, Ebü Zübeyd'in çeşitli edebiyat ve antoloji kitaplarındaki bir kısım şiirlerini *Şu'arâ'ü'n-Naşrâniyye*'de topladığı gibi (II, 65-91) Nûrî Hammûdî el-Kaysî de *Şi'ru Ebî Zübeyd et-Tâ'î* (Bağdad 1967) adıyla bir çalışma yapmış, ayrıca *Şu'arâ'ü İslâmiyyûn* adlı eserinde ona geniş yer vermiştir (s. 557-674).

BİBLİYOGRAFYA :

Cumahî, *Fuḥûlü's-şu'arâ'*, II, 593; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ'*, I, 301-304; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, V, 133, 140; XII, 127-139; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IV, 273-274; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, IV, 321-324; Yâkût, *Mu'cem*, X, 191-209; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 50-51; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, VI, 267-272; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 72; L. Seyho, *Şu'arâ'ü'n-Naşrâniyye*, Beyrut 1980, II, 65-91; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 174; VII, 293; Sezgin, *GAS*, II, 161-162; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 295-297; Afif Abdurrahman, *Mu'cemü şu'arâ'ü'l-câhiliyyîn ve'l-muḥadramîn*, Riyad 1983, s. 89; Nûri Hammûdî el-Kaysî, *Şu'arâ'ü İslâmiyyûn*, Beyrut 1984, s. 557-674; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 360-361.

EBÜ ZÜEYB el-HÜZELÎ

(أبو ذؤيب الهذلي)

Ebü Züeyb Huveylid b. Hâlid
b. Muharris el-Hüzelî
(ö. 28/648-49)

Şair sahabî.

9 (630) yılında kabilesiyle birlikte İslâmiyet'i kabul etti. Çölde hayatını sürdürürken Hz. Peygamber'in hasta olduğunu haber aldı. Medine'ye vardığında Resûl-i Ekrem'in henüz vefat etmiş olduğunu öğrendi. Müslümanların ileri gelenleri Sakîfetü Benî Saîde'de toplanmışlardı, Ebü Züeyb de oraya gitti. Hz. Ebü Bekir'in ve Ömer'in konuşmalarını dinledi, Ebü Bekir'e biat edilmesi olayına şahit oldu. Hz. Peygamber'in cenaze namazına ve definine katıldıktan sonra çöle döndü. Hz. Ömer'in kendisine Allah yolunda cihadı tavsiye etmesi üzerine Mısır ve Kuzey Afrika'nın fethine katıldı. Hz. Osman zamanında 26 (646-47) yılında Abdullah b. Sa'd b. Ebü Serh kumandasında yapılan Afrika seferinde bulundu. Bir fetih haberini Hz. Osman'a bildirmek üzere Abdullah b. Zübeyr ile birlikte geri dönerken Mısır'da vefat etti. Cenazesini Abdullah b. Zübeyr defnetti. Oğlu ve yeğeniyle birlikte Bizans'a karşı yapılan seferlerden birinde öldüğü de rivayet edilir.

Sâide b. Cüeyye el-Hüzelî'nin râvisi olan Ebü Züeyb, Hüzeyl kabilesinin yetiştirdiği en iyi şairdir. Kasidede binek tasvirine yerine ilk defa yaban arısı tasvirine yer vermesi sebebiyle bir akımın öncüsü sayılmıştır. Şöhretini daha ziyade mersiyelerine borçlu olan Ebü Züeyb, ölümünden bir yıl önce Mısır'da çıkan bir veba salgınında beş oğlunu birden kaybetmesi üzerine ünlü "el-Ayniyye"sini meydana getirdi. Bu eser, Arap edebiyatı tarihinde en güzel mersiye örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatı üzerine söylediği mersiyesi de önemlidir. Ebü Züeyb'in diavani, Josef Hell tarafından Almanca çevirisiyle birlikte *Divân Ebî Zü'eyb - Der Dîwân des Abû Du'ayb* adıyla yayımlanmıştır (Hannover 1926).

Ebü Züeyb el-Hüzelî'ye dair Nûre Sâlih eş-Şemlân *Ebü Zü'eyb el-Hüzelî hayâtühü ve şî'ruhü* adıyla bir yüksek lisans tezi (Câmiatü Melik Suûd, Riyad 1400/1980), Nusret Abdurrahman *el-Vâkı' ve'l-üstûre fî şî'ri Ebî Zü'eyb el-Hüzelî el-Câhilî* adlı bir çalışma (Amman 1985) yapmıştır. R. Jacobi'nin de *Der Is-*

lam'da "Die Anfänge der arabischen Gâzalpoesie: Abû Du'aib al-Hudâlî" adıyla bir araştırması yayımlanmıştır (LXI [1984], s. 218-250).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Hâşimî), II, 683-697; Cumahî, *Fuḥûlü's-şu'arâ'*, I, 123, 130; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ'*, II, 653-658; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, VI, 264-279; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XI, 83-89; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 151; VI, 102-105; İbn Seyyidunnâs, *Minehu'l-midaḥ* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1407/1987, s. 90-95; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 131-133; Mahmûd b. Muhammed el-Aynî, *Şerhu Şevâhidü'l-kubrâ* (Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb* kenarında), Bulak 1299, I, 295, 398; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb*, I, 422-423; V, 83-86; Brockelmann, *GAL*, I, 36-37; *Suppl.*, I, 71; Ronart, *CEAC*, s. 142; Sezgin, *GAS*, II, 255-256; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 57, 58; Nusret Abdurrahman, *el-Vâkı' ve'l-üstûre fî şî'ri Ebî Zü'eyb el-Hüzelî el-Câhilî*, Amman 1985; Von E. Braunlich, "Abû Duayb-Studien", *Isl.*, XVIII (1929), s. 1-23; R. Jacobi, "Die Anfänge der arabischen Gâzalpoesie: Abû Du'aib al-Hudâlî", a.e., LXI (1984), s. 218-250; A. Haffner, "Ebü Zü'eybülhüzelî", *IA*, IV, 65; G. E. von Grunbaum, "Abû Dhu'ayb al-Hudhâlî", *El'* (Fr.), I, 118.

EBÜ ZÜR'A ed-DİMAŞKÎ

(أبو زرعة الدمشقي)

Ebü Zür'a Abdurrahmân b. Amr
b. Abdillâh ed-Dimaşkî
(ö. 281/894)

Hadis hâfızı.

200 (815) yılından önce doğdu. Adnânoğulları'na mensup olan Nasr b. Muâviye'nin soyundan geldiği için Nasrî nisbesiyle de anılır. Velîd b. Müslim ve Süf-yân b. Uyeyne gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiş olan babası, onu küçük yaşta itibaren Şam bölgesindeki âlimlerin hadis meclislerine götürdü. Bu sebeple Ebü Zür'a, o devirde Dimaşk ve çevresinde yaşayan veya herhangi bir vesile ile oraya gelen birçok muhaddisten hadis rivayet ederek erken yaşta ulema arasındaki seçkin yerini aldı. Hocası Ebü Müshir onun hadis bilgisine hayran kalmış, bir diğer hocası Ahmed b. Ebü'l-Havârî ona "şeyhü's-şebâb" (gençlerin hocası) diye iltifat etmiştir. Ebü Zür'a daha sonra Şam, Irak ve Hicaz bölgelerini dolaşarak Ebü Nuaym Fazl b. Dükeyn, Affân b. Müslim, Saîd b. Mansûr, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel gibi hocalardan hadis tahsil etti ve hadis hâfızlarıyla müzakerelerde bulundu. Hadis konu-